

Vizuális költemények Nagy László életművéből *Műveld a csodát*

0. Vizuális költészet

Az úgynevezett vizuális költészet körébe sorolható alkotások csoportját TERRY OLIVI és PETŐFI S. JÁNOS a multimedialitás felé vezető első lépést megtevő, sajátos verbális műfajként aposztrofálja (OLIVI – PETŐFI: 1998.). PETŐFI paradigmatis tipológiáját is az ide tartozó művek altípusa nyitja (lásd PETŐFI: 2001. 62, vö. a *Bevezetésben* az 1. táblázat első sorával).

Ebben a fejezetben a verbális és képi összetevőből felépített kommunikátumoknak ezt az altípusát veszem vizsgálat alá.

0.1. A *Szemiotikai szövegtan* szép számban közölt írásokat a vizuális költészet különböző aspektusairól más szerzők tollából is, többek között ALMÁSI ÉVÁtól (ALMÁSI É.: 1994.) és NAGY PÁLTól. FÓNAGY IVÁN meghatározásában például „a képvers a hangírás és a grafika sajátos szintézise. Nem mond le sem a jelenségek közvetlen ábrázolásáról, sem a nyelvi kifejezésről: betűkre bontott mondatokat rajzol” (idézi NAGY P.: 1996. 202).

0.2. A NAGY PÁL által leltárba vett klasszifikációk igyekeznek tekintettel lenni a képi összetevő alakjára és a verbális összetevő szintaxisára egyaránt. „A konkrét és vizuális költészet legteljesebb osztályozása ismereteim szerint – írja – PETER MAYER angol költő és kritikus (a Sackner archívum megbízásából BOB COBBIN közreműködésével készült) klasszifikációja. MAYER 64 féle (!) vizuális költeményformát különböztet meg, melyeket különböző szempontok szerint csoportosít. (Például alkotóelemek; elrendezés; az erre alkalmazott módszer; a média, amelyben a képvers megjelenik stb.)” (NAGY P.: 1996. 203). Ezt követően megadja MAYER terjedelmes katalógusát.

Adott esetben mintha mégis a képi komponens formai megoldására kerülne a hangsúly. Ez bizonyos szempontból persze érthető, hiszen a vizuális költeményeket elsődlegesen alakzatokként percipáljuk, elnevezésük szerint is. Kitűnő művében KILIÁN ISTVÁN például a régi magyar képversek következő fajtáit különbözteti meg (ezek egyúttal fejezetcímek is): *A mágikus betűnégyzetektől az ember alakú kubusig* (51); *Akro-, mezo- és telesztichonok* (91); *Figurális mezosztichonok. Keresztek, rózsák, tulipánok, rejtett monogramok a szövegben* (117); *Háló, harmonika, háromszög, zászló, labirintus* (175); *Kerek, kör, óra és spirál* (191); *Keresztek* (205); *Püthagorász betűje: az üpszilon* (219); *Egy kétélű balta és egy sugárzó napkorong* (223); *Csillagok, szívek, kelyhek és egy korona* (229); *Virágok és koszorúk* (259); *Torony-, kapu-, rejtvény- és síremlékvers* (289). (Vö. KILIÁN: 1998.) Csoportosításában mintegy 112 művet mutat be, melyek feldolgozását rövid magyarázatok és hasznos glosszárium is segíti.

0.3. A vizsgálandó altípusba tartozó műveket a következőképpen jellemzi PETŐFI (PETŐFI: 2001. 62):

Adva van egy – nem egy kommunikátum interpretálása eredményeként létrejövő / létrehozott – relátum. Az alkotó azt egy olyan ['Kp-vb' típusú] képi-verbális vehikulumban juttatja kifejezésre, amelynek mindkét – azaz mind a verbális, mind magából a verbális materiából felépített képi – komponense az ő alkotása. A létrehozott vehikulumban a két komponens egymástól elválaszthatatlan, ennek következtében azok befogadása csak egyidejűleg történhet.

Az (1) / 'Kp – vb' (ahol 'KP' = képi, 'VB' = verbális) altípus 'bemenet'-ét tehát egy relátum, 'kimenet'-ét pedig egy képi-verbális vehikulum alkotja. A definíció alapján az altípussal kapcsolatos kérdések ekként merülnek fel: (i) a vizuális vehikulum domináns elemei verbális nyelvi elemek-e (vagy sem); (ii) a vizuális vehikulum domináns verbális elemei alapvetően mely szövegszinte(ke)n értelmezhetők; (iii) interpretálható-e 'külön' ('önmagában') is a verbális vehikulum és formamodell(je)ként a vizuális összetevő; (iv) milyen összefüggések, relációk mutathatók ki a verbális komponens adott szövegszint(ek)en értelmezett domináns elemei és a képi komponens között; s végül (v) milyen elvárások alapján minősíthető (minősül) a komplex kommunikátum inkább még verbális vagy inkább már vizuális nyelvi szövegnek (grafikának)?

Ezekre a kérdésekre a kiválasztott művekhez fűzött kommentárokat követően próbálók válaszokat formálni. A 'dominancia' kifejezés használatával kapcsolatban természetesen fölvetődhetnek aggályok, a példaelemzések azonban, úgy hiszem, legalább útbaigazítást nyújtanak értelmezését, érvényességi körét illetően. (A szövegszintek – a makro-, a közép-, a mikro- és a szubmikroszint, valamint a mediális alapelemek – meghatározását lásd például PETŐFI – VASS: 1992. 190.)

0.4. Az (1) / 'Kp – vb' altípus, illetőleg a vele kapcsolatban felmerült kérdések tanulmányozásához Nagy László bő kéttucatnyi, a vizuális költészet körébe sorolható alkotásából nyolcat választottam ki (NAGY: 1988.), nem feltétlenül kötetbeli sorrendjükben. Többségük *Képversek és betűképek* (1973.) címmel szerveződik ciklussá, s „jórészt azt a hangmódosulást készítik elő Nagy László költészetében, amely a játékos és groteszk elemek erősödését hozza a »lehetetlenért« hadban álló költő életművében” (GÖRÖMBEI: 1992. 365). Ahol lehetőség volt rá, a végleges változatot igyekeztem az előzmények, vázlatok oldaláról is szemügyre venni. Nagy László vázlatai zömmel a *Kísérlet a bánat ellen* című kötetben (Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1980.) jelentek meg, melyet „gyönyörűséges Képes Króniká”-nak nevez Csoóri Sándor. Mert „ha valaki végiglapozza ránk maradt spirálos füzetait: a versek, a műfordítások műhelynaplóit, a javított, az összefirkált kéziratlapok tömkelegét (...) egy újfajta napló titkaiba pillanthat bele” (CSOÓRI: 1980b. 5). (A „képes króniká”-t lásd még az 5. fejezetben.)